

کتابشناسی غریب القرآن (ف-ی)

فرج الله غلامی

در مطلع کتابشناسی غریب القرآن که در شمارهٔ پیشین گرامی نامهٔ «بینات» نشر یافت، از چگونگی شکل‌گیری مقاله، منابع کتابها و تطبیق آنها با کتب شرح حال نگاری و دیگر مطالب سخن گفتیم. آوردیم که: دانش غریب القرآن در قرون بعد چهره‌ای درازدامن‌تر و فراگیرتر به خود گرفت و آثار بسیاری در این زمینه تدوین شد، که بخش قابل‌توجهی از آنها را عناوین «لغات القرآن» به خود گرفته است، گویا این عنوان اندکی فراتر از «غریب القرآن» است. دیگر سخن این‌که: اندی پس از انتشار قسمت نخست این کتابشناسی، نامه‌ای از خردمندی ظریف‌بین و نکته‌دان دریافتم. تذکاری سودمند بود. راقم سطور می‌داند که ارائهٔ کتابشناسی در تمامی موضوعات زمینه نقد و نظر را دارد و از این روی بر پیشانی آن مقاله، یاد شده بود که داعیهٔ استقصاء تام را ندارد. به هر حال نامهٔ یاد شده استدراک است بر آن وجیزه که در ذیل خواهد آمد. یادآوری می‌کنم که استدراک خارج از محدودهٔ منابع یاد شده در آن مقاله است.

* * *

۱۹۳. «فتح المنان بتفسیر غریب جمل القرآن»، مؤمن بن حسن مؤمن شبلنجی، (م ۱۳۰۸ق)، معجم المؤلفین: ۳/ ۹۴۱.
۱۹۴. «فرهنگ کامل لغات قرآن» ۲ ج، عباس مهرین شوشتری، طهران، مؤسسه دریا، ۱۳۵۳ش، ۶۶۴ص؛ و نیز: کتابفروشی گنجینه، ۱۳۵۹ش/ ۱۹۸۱م.
۱۹۵. «فرهنگ لغات کامل در قرآن»، سید مجتبی علوی، طهران، ۱۳۶۶ش، ۵۴ص.
۱۹۶. «فرهنگ لغات قرآن»، محمدباقر شریعت سنگلجی، این کتاب در تبریز به چاپ رسیده است.

۲۰۵. «قاموس الالفاظ والاعلام القرآنیہ»،

محمد اسماعیل ابراہیم، قاہرہ، دارالفکر العربی، ۱۹۶۱م.

۲۰۶. «قاموس البیان فی تفسیر غریب

القرآن»، عبدالرؤف مصری، عمان، مکتبۃ الاستقلال، ۱۹۶۰م.

۲۰۷. «قاموس القرآن یا اصلاح الوجوه

والنظائر» ۲ج، حسین بن محمد دامغانی،

بیروت، دارالعلم للملایین، ۱۹۷۷م؛ ترجمۂ کریم عزیز نقش، طهران، بنیاد علوم

اسلامی، ۱۳۶۱ش؛ ونیز: مطبعہ مزدک،

۶۹۲ص. این کتاب با تحقیق عبدالعزیز

سید الہل در قم چاپ شدہ و چاپ دیگر

از این کتاب در ردیف ۸ معرفی شدہ است.

۲۰۸. «قاموس المفردات القرآنیہ المحتاجۃ

للبيان»، بی نام، قاہرہ، مطبعہ المنیریہ، بدون تاریخ.

۲۰۹. «قاموس غریب القرآن حسب ترتیب

اللسور»، محمد صادق قماوی، قاہرہ،

مطبعہ محمد علی صبیحی، ۱۳۹۷ق

۱۹۷۹م.

۲۱۰. «قاموس غریب القرآن»، محمد بن

الحجۃ حاج میرزا حسین خلیلی نجفی،

(م ۱۲۵۵ق)، الذریعۃ: ۱۷/۱۷.

۲۱۱. «قاموس قرآن» ۳ج، ترجمہ: سید علی

اکبر قرشی، (م ۱۴۰۸ق)، طهران، دارالکتب

الاسلامیہ، ۱۳۶۴ش/۱۹۸۶م، ۲۳۵۰ص.

۲۱۲. «قاموس قرآنی»، جمع و تألیف: حسن

محمد موسی، اسکندریہ، مطبعہ خلیل

۱۹۷. «فرہنگ لغات قرآن»، مہدی الہی

قمشہ ای، تفسیر غریب القرآن «مقدمہ»: ۸۲.

۱۹۸. «فرہنگ لغات قرآن»، جمع و تألیف:

احمد علی رجایی بخارایی، طهران، مؤسسہ

مطالعات و تحقیقات فرہنگی، ۱۳۶۳ش

/۱۹۸۵م؛ و نیز: نشر آفتاب، ۵۵۸۸ص.

۱۹۹. «فرہنگ لغات قرآن»، ترجمہ: دکتور

محمد قریب، عنوان اصل کتاب: تبیین اللغات

لبیان الآیات، تهران، انتشارات بنیاد،

۱۳۶۶ش.

۲۰۰. «فرہنگ لغات قرآن»، ترجمہ:

علاء الدین مجتبیوی، طهران، ۱۳۸۴ق،

۲۲۸ص.

۲۰۱. «فرہنگ لغات قرآن»، بی نام، مشہد،

۱۳۳۵ش/۱۹۵۶م.

۲۰۲. «فہارس المجموع المغیث فی غریبی

القرآن والحديث»، محمد بن ابی بکر بن

عمر بن عیسی اصفہانی، (م ۵۸۱ق)،

تحقیق: عبدالکریم الغرباوی، مکہ، جامعۃ

ام القری، ۱۴۰۸ق.

۲۰۳. «فہم متشابہات القرآن»، ملاصدرا

محمد بن ابراہیم شیرازی، (م ۱۰۵۰ق)،

عنوان اصلی: متشابہات القرآن، قم، دفتر

تبلیغات اسلامی، ۱۳۶۲ش.

۲۰۴. «الفیوضات الربانیہ فی توضیح

بعض کلمات القرآنیہ»، سید مہدی بن

سید محمد واعظ خوانساری اصفہانی

کاسطمی، در بغداد بہ چاپ رسیدہ است؛

الذریعۃ: ۱۶/۱۴۰.

- ابراهيم، ١٣٨٦ق/١٩٦٦م، ص٣٥٥.
٢١٢. «قانون الهی فی ترجمه لغات القرآن الشریف»، عبدالمجیدبن عزالدین بن عبداللطیف اتیره وی رومی (ابن ملک حنفی)، ایضاح المکنون: ٢/٢١٩.
٢١٤. «القرآن الکریم وتفسیر غریبه»، حمدی عبید الدمشقی، دمشق، مکتبه العربیه، ١٩٦٢م.
٢١٥. «قرة العين من الميضای و الجلالین فی تفسیر غریب القرآن»، ابی محمد یوسف اسماعیل النبهانی، مصر، مطبعه مصطفى البابی الحلبي، ١٣٧٤ق/١٩٥٥م، ص٣٩٨.
٢١٦. «القرطین»، جمع و تألیف: ابی عبدالله محمد بن احمد بن مطرف کنانی، (م٣٥٢ق)، قاهره، مطبعه خانجی، ١٣٥٥ق/١٩٣٦م، بیروت، دارالمعرفه. این کتاب جمع بین دو کتاب «غریب القرآن» و «مشکل القرآن» به قلم «ابن قتیبه دینوری» است.
٢١٧. «القسطاس المستقیم فی لغات القرآن الکریم»، محمد علی بن شاه قلی رازی، الذریعه: ١٧/٨٠.
٢١٨. «کتاب الغریبین غریبی القرآن والحديث»، ابی عبید الهروی احمد بن محمد، (م٣٠١ق)، تحقیق: محمود محمد الطنحی، قاهره، مجلس الاعلی للشؤون الاسلامیه، ١٣٩٠ق/١٩٧٠م.
٢١٩. «کشف الحجاب عن هداية المرتاب»، محمد نجیب محمد خیاط (الآلو)، حلب، ١٣٠٠ق. این کتاب شرح منظومه «علی بن محمد بن عبدالصمد السخاوی» می باشد.
٢٢٠. «کشف القناع عن مشکلات القرآن»، شیخ محمود بن سلطان علی خان المرعشی التستری، تفسیر غریب القرآن «مقدمه»: ٨٤.
٢٢١. «کشف غوامض القرآن»، شیخ فخرالدین بن محمد علی، (م١٠٨٥ق)، الاعلام: ١٢٨/٥.
٢٢٢. «کلمات القرآن - تفسیر و بیان»، حسنین محمد مخلوف، (م١٣٥٥ق)، قاهره، ١٣٧٥ق/١٩٥٥م؛ بیروت، دارالفکر، ١٣٨٤ق، ص٥٢٣؛ طهران، ناصر خسرو، ط٢، ١٣٦٧ش، ص٣٤٨.
٢٢٣. «کلمات القرآن»، ترجمه: محمد صابری، تبریز، مکتبه الصابری، ١٣٨٩ق، ص٤٠١. این کتاب ترجمه «کلمات القرآن» اثر مفتی مصر جناب «حسنین محمد مخلوف» می باشد. در شماره ٥٨ ترجمه دیگری از این کتاب یاد شده است.
٢٢٤. «کلمات القرآن»، مولی نظر علی بن سلطان حافظ الطالقانی، (م١٣٠٦ق)، تفسیر غریب القرآن «مقدمه»: ٨٤.
٢٢٥. «کلیدهای فهم زبان قرآن» ٢٤ج، ترجمه: مرتضی شجاعی، عنوان اصل کتاب: مفاتیح فهم لغة القرآن، طهران، مؤسسه فجر.
٢٢٦. «کنز التفاسیر فی المفردات القرآنیه»، علی بن محمد جعفر شریعتمدار استرآبادی، (م١٣١٥ق)، تفسیر غریب القرآن «مقدمه»: ٨٥.

۲۲۷. «گزیده جواهر القرآن»، جلال الدین محمد دوانی، (م ۹۲۸ق)، تفسیر غریب القرآن «مقدمه»: ۸۵.
۲۲۸. «لسان التنزیل فی ترجمه اللغات القرآنیه»، بی نام، اشراف: مهدی محقق، طهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۴۴ش؛ و نیز: مرکز انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۶۲ش.
۲۲۹. «لغات القرآن»، ابی المنذر هشام بن محمد بن السائب الکلبی، (م ۲۰۵ق)، الذریعة: ۱۸/۳۳۱.
۲۳۰. «لغات القرآن»، ہیثم بن عدی بن عبدالرحمن ثعلبی الطائی البحتری الکوفی، (۲۰۷ق)، الاعلام: ۸/۱۰۴.
۲۳۱. «لغات القرآن»، فراء یحیی بن زیاد الاقطع، (م ۲۰۷ق)، الذریعة: ۱۸/۳۳۱.
۲۳۲. «لغات القرآن»، عبدالملک بن قریب بن عبدالملک، (م ۲۱۳ق)، ابن ندیم، الفهرست: ۶۱.
۲۳۳. «لغات القرآن»، سعید بن اوس بن ثابت الانصاری، (م ۲۱۵ق)، الاعلام: ۳/۹۲.
۲۳۴. «لغات القرآن»، ابن درید محمد بن الحسن، (م ۲۲۱ق)، الذریعة: ۱۸/۳۳۰.
۲۳۵. «لغات القرآن»، ابی زید احمد بن سهل البلخی، (م ۲۲۲ق)، الذریعة: ۱۸/۳۳۰.
۲۳۶. «لغات القرآن - الکبیر والصغیر»، نظری طالقانی، (م ۱۳۰۶ق)، تفسیر غریب القرآن «مقدمه»: ۸۶.
۲۳۷. «لغات القرآن»، محمد حسین الشیرازی النجفی، (م ۱۳۳۹ق)، الذریعة: ۱۸/۳۳۰.
۲۳۸. «لغات القرآن» محمد بن حسین خلیلی رازی نجفی، (م ۱۳۵۵ق)، الذریعة: ۱۸/۳۳۰.
۲۳۹. «لغات القرآن»، اسماعیل بن علی نقی التبریزی، تفسیر غریب القرآن «مقدمه»: ۸۶.
۲۴۰. «لغات القرآن»، عادل بن علی الحافظ القاری الخراسانی، رساله القرآن، سال اول، ش ۳/۱۷۹.
۲۴۱. «لغات القرآن»، حیدر علی بن محمد مهدی الاصفهانی (ندیم الملک)، رساله القرآن، سال اول، ش ۲/۱۸۰.
۲۴۲. «لغات القرآن»، محمد بن علی بن المظفر الوزان، تفسیر غریب القرآن «مقدمه»: ۸۶.
۲۴۳. «لغات القرآن»، محمد بن یحیی القطیعی، تفسیر غریب القرآن «مقدمه»: ۸۷.
۲۴۴. «لغات القرآن»، محمد صادق بن علی یار خویی، تفسیر غریب القرآن «مقدمه»: ۸۶.
۲۴۵. «لغات القرآن»، عبدالحمی دهلوی، جونپور، ۱۳۰۶ق، ۴۰ص.
۲۴۶. «لغات القرآن»، بی نام، طهران، ۱۳۲۸.
۲۴۷. «لغات القرآن»، کاظم مدیر شانه چی، تفسیر غریب القرآن «مقدمه»: ۸۷.
۲۴۸. «لغات القرآن و بعض مشکلاته»، جعفر بن ابراهیم الهریسی التبریزی، تفسیر غریب القرآن «مقدمه»: ۸۶.

۲۴۹. «لغات غرائب القرآن»، محمد بن مهدی الحسینی، الذریعة: ۱۸/۳۲۹.
۲۵۰. «اللغات فی القرآن»، مقاتل بن سلیمان بن بشیر الازدی البلخی، (م ۱۵۰ق)، رسالة القرآن، سال اول، ش ۳/۱۸۱.
۲۵۱. «اللغات فی القرآن»، عبدالله بن الحسین بن حسنون ابواحمد السامری، (م ۳۸۶ق)، الاعلام: ۴/۷۹.
۲۵۲. «اللغات فی القرآن»، ابی محمد اسماعیل بن عمرو، تحقیق: صلاح الدین المنجد، قاهره، مطبعة الرسالة، ۱۹۴۶م.
۲۵۳. «لغات قرآن منظوم»، بی نام، رسالة القرآن، سال اول، ش ۳/۱۸۱. این کتاب ترجمه ای است از کتاب «منظومه مفردات القرآن».
۲۵۴. «لغات کلام الله مجید»، ترجمه: سید محمد کرمانی، عنوان اصل کتاب: مفردات کلام الله المجید، تهران، انتشارات علمی اسلامی، ۱۳۲۷ق، چاپ سنکی، ۱۴۴ص؛ و نیز: انتشارات سید حسین مصدقی، چاپ سوم، ۱۳۳۰ق، ۱۳۰ص.
۲۵۵. «لغة القرآن الکریم»، دکتور عبدالجلیل عبدالرحیم، اردن، الرسالة الحدیثة، ۱۰۴۱ق / ۱۹۸۱م.
۲۵۶. «لغة القرآن»، منیر القاضی، تفسیر غریب القرآن «مقدمه»: ۸۷.
۲۵۷. «لغة القرآن فی جزء عم»، محمود احمد نجلة، تفسیر غریب القرآن «مقدمه»: ۸۷.
۲۵۸. «لغتنامه آسان قرآن»، ترجمه: ابوالفضل بهرام پور، اصل کتاب: المفردات القرآنیة المیسره، رسالة القرآن، سال اول، ش ۳/۱۸۲.
۲۵۹. «لغتهای قرآن مجید»، ترجمه: احمد آرام. این کتاب ترجمه «الفاظ القرآن المیسر» است. اصل کتاب در دمشق، مطبعه ابن زیدون، ۱۳۲۰ق، در ۴۳ص به چاپ رسیده است.
۲۶۰. «لمعات الانوار فی حل المشكلات الآیات والاضبار»، علی اکبر بن محمد حسین النهاوندی، تهران، چاپ سنکی.
۲۶۱. «ما اتفقت الفاظه ومعانیه من القرآن»، حفص بن عمر بن عبدالعزیز الازدی الدوری، (م ۲۴۰ق)، معجم المؤلفین: ۱/۶۴۸.
۲۶۲. «ما اتفق لفظه واختلف معناه»، ابی اسحاق ابراهیم بن یحیی بن المبارک الیزیدی، (م ۲۲۵ق)، معجم المؤلفین: ۸۱/۸۲.
۲۶۳. «ما اغلقت من غریب القرآن»، ابی زید احمد بن سهل بلخی، (م ۲۲۲ق)، الذریعة: ۴/۲۵۳.
۲۶۴. «ما تشابه من الفاظ القرآن وتناظر من کلمات الفرقان»، ابی الحسن علی بن حمزه (کسائی)، (م ۱۸۹ق)، الذریعة: ۱۵/۱۹.
۲۶۵. «مبانی البیان فی معانی القرآن»، احمد بن عبدالرضا، (مهدب الدین)، تفسیر غریب القرآن «مقدمه»: ۸۸.
۲۶۶. «المتوکلی: فیما ورد فی القرآن»،

- جلال الدین عبدالرحمن ابی بکر السیوطی، (م ۹۱۱ق)، دمشق، مکتبه القدس، ۱۳۴۸ق.
- این کتاب با عنوان: ریشه یابی واژه ها در قرآن، ترجمه: محمد جعفر اسلامی، طهران، ۱۳۶۲ش.
۲۶۷. «مجمع البحرين ومطلع النیرین» ج۶، فخرالدین الطریحی، (م ۱۰۸۵ق)، تحقیق: السید احمد الحسینی، مکتبه المرتضوی، ج ۲، ۱۳۶۲ش. چاپهای دیگر آن: عراق، دارالثقافة العربیه، ۱۳۷۸ق، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، به تنظیم جدید: تهران، بخش تحقیقات بنیاد بعثت، با تنظیم جدید و تحقیق گسترده، رحلی، ج ۳. چاپهای سنگی آن را بنگرید در فهرست کتابهای چاپی عربی، ص ۷۸۸.
۲۶۸. «مجمع البیان الحدیث - تفسیر مفردات الفاظ قرآن کریم -»، سمیع عاطف الزین، لبنان، دارالکتاب، مصر، دارالکتاب، ۱۹۸۰م. ۹۷۴ص.
۲۶۹. «المحیط بلغات القرآن»، ابی جعفر احمد بن علی بیهقی (جعفرک)، (م ۵۴۴ق)، کشف الظنون: ۱۶۱۹/۲.
۲۷۰. «مختصر الغریبین»، اختصار: مجدالدین ابی المکارم علی بن محمد النحوی، (م ۵۶۱ق). اصل کتاب به قلم ابی عبید احمد بن محمد هروی، (م ۴۰۱ق) نگاشته شده است؛ از این کتاب با عنوان مجمع الغریبین نیز یاد شده است. کشف الظنون:
- ۱۲۰۹/۲.
۲۷۱. «مختصر نهج البیان عن کشف معانی القرآن»، محمد بن علی نقی الشیبانی، تفسیر غریب القرآن «مقدمه»: ۸۸.
۲۷۲. «المستخلص فی ترجمان القرآن یا جواهر القرآن»، محمد بن محمد بن نصر البخاری، تصحیح و تعلیق: دکتر سید محمد علوی مقدم و دکتور رضا اشرف زاده، طهران، مرکز فرهنگي رجاء، ۱۳۶۵ش، ۲۷۲ص.
۲۷۳. «المشروع الروی: فی الزیادة علی غریب الهروی»، محمد بن علی بن الخضر بن هارون الغسانی المالقی (ابن عسکر)، (م ۶۳۶ق)، کشف الظنون: ۱۲۰۹/۲.
۲۷۴. «مشکلات القرآن»، محمد عبدالرضا رشید و ابی الوفاء درویش. این اثر در مصر به چاپ رسیده است.
۲۷۵. «مشکلات القرآن»، علی بن الحسین بن علی النحوی، تفسیر غریب القرآن «مقدمه»: ۸۹.
۲۷۶. «المشکل فی معانی القرآن»، ابی بکر محمد بن القاسم بن محمد بن یسار (ابن الانباری)، (م ۳۲۸ق)، ایضاح المکنون: ۳۳۲/۲.
۲۷۷. «المشکل من غریب القرآن»، ابی محمد مکی بن ابی طالب القیسی، (م ۴۳۷ق)، تحقیق: هدی الطویل المرعشلی، بیروت، دارالنور الاسلامی، ۱۴۰۸ق/۱۹۸۸م، لبنان، دارالبشائر الاسلامیه.

٢٧٨. «المشکلیں، مشکل الكتاب والسنة»،
القاضی ابی بکر محمد بن عبدالله المعافری
(ابن عربی)، ایضاح المکنون: ٢/ ٣٣٢.
٢٧٩. «المصطلحات العسکریه فی القرآن
الکریم» ٢ ج، محمود شیت خطاب، بیروت،
مطبعة دارالفتح، ١٣٦٨؛ و نیز: دارالعلم
للملایین، ١١١٥ ص.
٢٨٠. «مظهر الکلمات»، سید محمد بن مهدی
الحسینی، الذریعة: ٢١/ ١٦٩.
٢٨١. «معانی والفاظ قرآن»، اوتو برتزل،
برشن، آکادمی، ١٣٥٢ ق/ ١٩٣٤ م.
٢٨٢. «معانی القرآن»، ابی الفضل محمد بن
ابراهیم بن سلیم الجبعی الکوفی، (م ٢٦٨ ق)،
تفسیر غریب القرآن «مقدمه»: ٩١.
٢٨٣. «معانی القرآن»، ابن درستویه
عبدالله بن جعفر، (م ٣٤٧ ق)، کشف الظنون:
٢/ ١٧٣٠.
٢٨٤. «معانی القرآن»، احمد بن محمد بن
اسماعیل المرادی ابی جعفر (ابن النحاس)،
(م ٣٣٨ ق)، کشف الظنون: ٢/ ١٧٣٠.
٢٨٥. «معانی القرآن»، علی بن عیسی بن
داود بن الجراح، (م ٣٣٤ ق)، الاعلام:
٤/ ٣١٧.
٢٨٦. «معانی القرآن»، محمد بن عثمان بن
مسبح الشیبانی (جد)، (م ٣٢٠ ق)، معجم
المؤلفین: ٢/ ٤٨٤.
٢٨٧. «معانی القرآن»، ابن خیاط محمد بن
احمد بن منصور ابی بکر النصوی،
(م ٣٢٠ ق)، کشف الظنون: ٢/ ١٧٣٠.
٢٨٨. «معانی القرآن یا اعراب القرآن
ومعانیه»، ابراهیم بن السری بن سهل ابن
اسحاق (زجاج)، (م ٣١١ ق)، تحقیق:
عبدالجلیل عبده شبلی، مصر، هیئة العامة
لشؤون المطابع الامیریة، ١٩٧٤ م.
٢٨٩. «معانی القرآن»، سلمة بن عاصم
(ابومحمد)، (م ٣١٠ ق)، الاعلام: ٣/ ١١٣.
٢٩٠. «معانی القرآن»، ابن کیسان محمد بن
احمد بن ابراهیم، (م ٢٩٩ ق)، کشف الظنون:
٢/ ١٧٣٠.
٢٩١. «معانی القرآن»، ابی العباس احمد بن
یحیی بن زید بن سيار الشیبانی (ثعلب)،
(م ٢٩١ ق)، معجم المؤلفین: ١/ ٣٢٣.
٢٩٢. «معانی القرآن»، اسماعیل بن اسحاق
الحضیمی الازدی، (م ٢٨٢ ق)، کشف
الظنون: ٢/ ١٧٣٠.
٢٩٣. «معانی القرآن» ٢ ج، سعید بن مسعده
(اخفش اوسط)، (م ٢١٥ ق)، تحقیق: دکتور
فائز فارس، کویت، ١٤٠٠ ق/ ١٩٧١ م.
٢٩٤. «معانی القرآن»، ابی عبیده معمر بن
المنثی التیمی البصری النحوی، (م ٢٠٩ ق)،
الاعلام: ٧/ ٢٧٢.
٢٩٥. «معانی القرآن» ٢ ج، یحیی بن زیاد بن
عبدالله بن منظور (الفراء)، (م ٢٠٧ ق)،
تحقیق: احمد یوسف نجاتی و محمد علی
النجار، بیروت، عالم الکتب، ١٩٨٠، قاهره،
١٣٧٥ ق/ ١٩٥٥ م، قم، چاپخانه امیر،
بی تاریخ.
٢٩٦. «معانی القرآن»، محمد بن المستنیرین

عبدالصبور شاهين، قاهره، دارالفكر العربى؛ و نيز: مطبعة دارالنصر، ٦٠٩ص.

٣٠٥. «معجم القرآن يا قاموس مفردات

القرآن وغريبه»، عبدالرؤف مصرى، قاهره، مطبعة حجازى، ١٣٦٨ق/١٩٤٨م.

٣٠٦. «معجم غريب القرآن»، محمد فؤاد

عبدالباقي، مقدمه: محمد حسين هيكل، بيروت، دارالمعرفة، ١٩٥٠م، مصر،

دارالكتب العربيه.

٣٠٧. «معجم معانى مفردات القرآن الكريم»،

عبدالله عباس الندوى، جده، دارالشروق، ١٤٠٢ق/١٩٨١م.

٣٠٨. «معضلات القرآن»، حسين بن محمد

حسن المزجى المدرسى الشاهرودى، تفسير غريب القرآن «مقدمه»: ٩٢.

٣٠٩. «مفتاح التفاسير وكشف الآيات»،

سيد حسين بن حسن معصومى لارى، (١٣٧٤ق)، طهران، انتشارات مصطفوى،

١٣٧٣ش، ٥٧٧ص.

٣١٠. «مفتاح اللغات القرآنيه»، محمد بن

حسام الدين (خواجه بهيكه)، الذريعة: ٢١/٣٤٧.

٣١١. «مفحات الاقران فى مبهمات القرآن»،

جلال الدين السيوطى، عبدالرحمن بن الكمال ابى بكر الخضرى الشافعى (ابوالفضل)،

(٩١١ق)، ليدن، ١٨٣٩؛ قاهره، مطبعة ميمنيه، ١٣٠٩.

٣١٢. «مفردات القرآن»، ابى المعالى

احمد بن على بن قدامة البغدادى الحلبي،

احمد البصرى (قطرب)، (٢٠٦ق)، كشف الظنون: ١٧٣٠/٢.

٢٩٧. «معانى القرآن»، محمد بن الحسن بن

ابى سارة الرواسى النيلي (ابوجعفر)، (١٩٣ق)، معجم المؤلفين: ٢١٩/٣.

٢٩٨. «معانى القرآن»، على بن حمزه بن

عبدالله الاسدى (كسائى)، (١٨٠ق)، معجم المؤلفين: ٢/٤٣٦.

٢٩٩. «معانى القرآن»، ابان بن تغلب بن رباح

البكرى، (١٤١ق)، معجم المؤلفين: ٧/١.

٣٠٠. «معانى القرآن»، ابى حذيفه واصل بن

عطاء، (١٣١ق)، الاعلام: ١٠٨/٨ و ١٠٩.

٣٠١. «المعجم الجامع لغريب مفردات

القرآن الكريم»، عبدالعزيز عزالدين السيروان، بيروت، دارالعلم الملايين، ١٩٨٦م، ٤٨٠ص.

٣٠٢. «معجم الفاظ القرآن الكريم»، اعضاء

مجمع اللغة العربيه فى القاهره: ابراهيم حمروش، ابراهيم مصطفى، عبدالوهاب

خلاف، على عبدالرزاق، محمد حسين هيكل، محمد خضر حسين، محمود شلتوت،

عبدالقادر مغربى، احمد ابراهيم، على الجارم، مصطفى عبدالرزاق، مصر، ١٣٦٨ق

/١٩٤٨م؛ و نيز: ١٣٩٠ق/١٩٧٠م.

٣٠٣. «معجم الفاظ القرآن الكريم» ٢ج،

بى نام، مصر، الهيئة العامة للكتاب؛ و نيز: مطبعة ثقافيه، ١٥٥٩ص.

٣٠٤. «معجم الالفاظ والاعلام القرآنيه»

٢ج، محمد اسماعيل ابراهيم، مقدمه:

- جرجانی می باشد؛ الذریعة: ۲۲/۳۸۴ .
۳۲۰. «منظومة تفسیر غریب القرآن»، عبدالرحیم بن الحسین بن عبدالرحمن بن ابی بکر الشافعی، (م ۸۰۶ق)، كشف الظنون: ۱۲۰۸/۲؛ معجم المؤلفین: ۲/۱۳۰ .
۳۲۱. «منظومة فی علوم القرآن وغریبه»، بی نام، البرهان فی علوم القرآن: ۱/۳۹۳ (پانوشت).
۳۲۲. «موائد الرحمان فی ترجمة القرآن» (تاج التراجم)، جمال الدین محمد بن حسین خوانساری، (م ۱۱۲۵ق)، رسالة القرآن، سال اول، ش ۳/۱۸۸ .
۳۲۳. «الموضح فی القرآن ومعانیه»، ابی بکر محمد بن الحسن بن محمد بن زیاد بن هارون النقاش، (م ۳۵۱ق)، معجم المؤلفین: ۳/۲۳۳ .
۳۲۴. «الموضح فی معانی القرآن»، حاج میرزا ابی الحسن الشعرانی، (م ۱۳۹۳ق)، طهران، مكتبة الاسلامیه، ۱۳۹۸ .
۳۲۵. «الموضح فی معانی القرآن وكشف مشكلات الفرقان»، ابی خلف عبدالعزیز الصیدلانی مرزبانی، تفسیر غریب القرآن «مقدمه»: ۹۳ .
۳۲۶. «نثر الالکی فی تفسیر غریب القرآن بترتیب السور»، محمد علی بن نعمه الله اردکانی، الذریعة: ۲۴/۵۳ .
۳۲۷. «نثر طوبی (دائرة المعارف لغات القرآن)» ۲ج، حاج میرزا ابی الحسن شعرانی، (م ۱۳۹۳ق)، طهران، کتابفروشی (م ۵۹۶ق)، كشف الظنون: ۲/۱۲۰۸ .
۳۱۳. «مفردات القرآن»، علی بن القاسم بن یونش الاشبیلی (ابن الزقاق)، (م ۶۰۵ق)، الاعلام: ۴/۲۲۰ .
۳۱۴. «مفردات القرآن»، محمد کاظم معزی، طهران، ۱۳۴۳ش .
۳۱۵. «مفردات القرآن فی مجمع البیان»، الیاس کلانتری، طهران، مطبعه حیدریه، ۱۴۰۷ق/۱۹۸۸م. ترجمة فارسی ابن اثر را نیز خود مؤلف عهده دار شده است که با عنوان: لغات قرآن در تفسیر مجمع البیان، طهران، ۱۳۶۳ش، ۲۶۸ص؛ و نیز: منشورات بیان، ۱۳۶۳ش، ۲۶۸ص آمده است.
۳۱۶. «المفردات فی غریب القرآن»، ابی القاسم حسین بن محمد الفضل اللغوی (راغب اصفهانی)، (م ۵۰۲ق)، مصر، مطبعه میمنیه، ۱۳۲۴ق، قاهره، ۱۳۴۰ق. این چاپ در حاشیه کتاب «النهایه» انجام یافته است، استانبول، دارقهرمان، ۱۹۸۶م، و نیز با تحقیق: محمد سید کیلانی، تهران، مکتبه مرتضویه .
۳۱۷. «ملحقات مجمع البحرين»، شیخ صفی الدین بن فخرالدین الطریحی، الذریعة: ۲۲/۲۰۰ .
۳۱۸. «منتخب التفسیر»، محمد علی حسینی، تهران، سنکی، ۱۳۴۶ق، ۱۰۴ص .
۳۱۹. «منتخب ترجمان القرآن»، بی نام. اصل کتاب «لغات القرآن» و به قلم میرسید شریف

۳۲۴. «وجوه قرآن»، ابی الفضل حبیب بن ابراهیم التفلیسی، (م ۵۵۸ق)، تحقیق: مهدی محقق، طهران، منشورات جامعه تهران؛ و نیز: دانشگاه تهران، ۱۳۴۰ش؛ منشورات حکمت، ۱۳۹۶ق؛ بنیاد قرآن، ۱۳۶۰ش.

۳۲۵. «الوجوه والنظائر فی القرآن»، حسین بن محمد دامغانی، تصحیح: اکبر بهروز، دانشگاه تبریز، انتشارات شفق، ۱۳۶۶ش، ۸۹۶ص.

۳۲۶. «الهادی الی تفسیر غریب القرآن»، دکتور محمد سالم محسن و دکتور شعبان محمد اسماعیل، قاهره، دارلانصار، ۱۴۰۰ق/۱۹۸۰م.

۳۲۷. «الهدایة الی بلوغ النهایة»، مکی بن ابی طالب حموش بن محمد بن مختار الاندلسی القیسی، (م ۴۳۷ق)، الاعلام: ۲۸۶/۷.

۳۲۸. «هدیة الاخوان فی تفسیر ما ابهم علی العامة من الفاظ القرآن»، مصطفی بن یوسف بن عبدالقادر الحسینی، (م ۱۳۲۳ق)، بیروت، مطبعة جریده، ۱۳۰۷ق/۱۸۸۹م؛ دمشق، مطبعة الفباء، ۱۳۲۱ق؛ قاهره، ۱۳۲۹ق/۱۹۷۳م.

۳۲۹. «یاقوته الصراط»، ابی عمر محمد بن عبدالواحد (غلام ثعلب)، (م ۲۴۵ق)، الاعلام: ۲۵۴/۶.

اسلامی، ۱۳۹۸ق، ۹۶۲ص.

۳۲. «نزہة الخاطر وسرور الناظر وتحفة الحاضر ومناجاة المسافر»، فخرالدین محمد النجفی الطریحی، (م ۱۰۸۵ق)، نجف، ۱۳۷۲. این کتاب با عنوان «لغات القرآن» نیز آمده است.

۳۲. «نزہة القلوب فی تفسیر غریب القرآن العظیم» ۲ج، محمد بن العزیز السجستانی، (م ۳۳۰ق). این کتاب با عناوین: «التبیان فی غریب القرآن»، «غریب القرآن» و «تفسیر القرآن تبصیر الرحمن» نیز معرفی شده است؛ بیروت، عالم الکتب، ۱۴۰۳ق؛ مصر، مکتبه محمد علی صبیح، ۱۳۸۲، ۲۳۹ص.

۳۳. «نظم غریب القرآن»، نصرالله بن احمد بن محمد بن عمر التستری الاصل (جلال بغدادی)، (م ۸۱۲ق)، معجم المؤلفین: ۲۶/۴.

۳۳. «نگاهی به واژه های سیاسی قرآن»، سید محمد تقی قادری، طهران، ۱۳۵۹ش، ۷۲ص.

۳۳. «نهلة الوارد الظمان فی تفسیر غریب القرآن»، زین الدین سرجیا بن محمد الملطی، (م ۸۸۸ق)، کشف الظنون: ۱۹۹۴/۲.

۳۳. «واژه های قرآن»، ترجمه: محمد رضایی، اصل کتاب: اصطلاحات القرآن، طهران، نشر مفید، ۱۳۶۰ش، ۳۲۵ص.

استدراک

مدیر مسئول محترم مجله خوب و خواندنی بیئات

بعد از سلام و خسته نباشید، مقاله «کتابشناسی غریب القرآن» را در شماره هفتم مجله مطالعه کردم و به خصوص از مقدمه آن که با نثری شیرین و دلنواز نوشته شده بود، لذت بردم. با این حال مواردی در تکمیل مقاله یاد شده به نظر رسید که امیدوارم مورد توجه قرار بگیرد.

۱. آشنایی با برخی از واژه های قرآن، حسین شفیعی دارابی، قم، نشر روح، ۱۳۶۰، (کتابشناسی قرآن و علوم قرآنی، صدیقه سلطانی فر و مریم حکیم سیما، مرکز چاپ و نشر سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۰، ص ۹۶).
۲. أصعب كلمات القرآن فی أوضح تفسیر وأوجز بیان، ابوبکر سید صالح، قاهره، مطبعة دارالنشر للثقافة، ۱۹۷۳م، ۱۱۱ص (معجم المعجمات العربية) (رصد حصری شارح للمعجم العربی المطبوع)، وجدی رزق غالی، بیروت، مکتبه لبنان ناشرون، ۱۹۹۳م، ص ۱۱۹).
۳. اعجاز البیان فی لغات القرآن، محمد روح الله میرثی، علیگره: محمدی پریس، ۱۳۱۴ق / ۱۸۹۶م، ۱۶۴ص، چاپ سنکی، به زبان اردو (معجم المعجمات، ص ۲۰۲).
۴. تحقیق در زمینه کلماتی از قرآن، عبدالعلی بازرگان، تهران، انتشار، ۱۳۶۰، ۲۳۶ص (کتابشناسی قرآن و علوم قرآنی، ص ۱۳۲).
۵. تحلیلی تاریخی از دو مفهوم قرآنی، حسین رهجو، تهران، قلم، ۱۳۵۶، ۵۹ص (کتابشناسی قرآن و علوم قرآنی، ص ۹۶).
۶. تراجم الالفاظ واللغات القرآنیة، به نام کمال الدین محمود نوشته شده (فهرست نسخه های خطی فارسی، ج ۳، ص ۱۹۷۱، به نقل علوم قرآن و فهرست منابع، دکتر سید عبدالوهاب طالقانی، ج ۱، قم، دارالقرآن الکریم، ۱۳۶۱، ص ۳۲۶).
۷. تفسیر مفردات قرآن، از مؤلفی ناشناخته، تصحیح دکتر عزیزالله جوینی، تهران، بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۵۹، بیست و هفت + ۳۲۰ص (فرهنگنامه قرآنی، تهیه و تنظیم: گروه فرهنگ و ادب بنیاد پژوهشهای اسلامی، با نظارت دکتر محمدجعفر یاحقی، ج ۱، مشهد، بنیاد پژوهشهای اسلامی، ۱۳۷۲، ج ۱، مقدمه، ص شانزده).

- ٨ . التيسير فى تفسير الفاظ القرآن الكريم، نصار حسنى، اسكندريه، منشأة أنوار المعرفة، ١٩٧٩م، ٢٨٦ص (معجم المعجمات، ص٢٠٣).
- ٩ . تيسير القرآن لتخريج لغات الفرقان، وزيرعلى بن منورعلى، لكنهو، مطبعة نوالكشور، ١٩٠٦م، ٦٠٥ص (معجم المعجمات، ص٢٠٣).
- ١٠ . جديد آسان لغات القرآن، ترتيب: عبدالكريم پاركيمه ناكپورى، كامثى، ضلع ناكپور: محمد عبدالرشيدخان، ١٩٦٨م. ٣٠١ص، ظاهراً به زبان اردو (معجم المعجمات، ص١٩٩).
- ١١ . درر منثور، نصيرالدين محمد شريف بن محمد مقيم قمى، تأليف ١٠٧٩ق، مخطوط (فرهنگنامه قرآنى، ج ١، مقدمه، ص نوزده).
- ١٢ . رساله الكلمات الغير العربية الواقعة فى القرآن الكريم، حمزه فتح الله، قاهره، المطبعة الكبرى الأميرية، ١٩٠٢م، ١٧ص (معجم المعجمات، ص٢٠١).
- ١٣ . شرح لغات و كلمات دو سورة مباركة فاتحة الكتاب و اخلاص، عبدالصمد اميرشقاقي، تبريز، بى ناشر، ١٢٥٢ و ١٣٥٤، ٢٤ص (كتابخناسى قرآن و علوم قرآنى، ص٩٣).
- ١٤ . شرح و تفسير كلمات القرآن، محمود شكرى، قاهره، مكتبة التراث الاسلامى، ١٩٨٥م، ٤٤٦ص (معجم المعجمات، ص٢٠١).
- ١٥ . عمدة لغات القرآن، فاضل اجل مولوى شهيدالدين، دهلى، كتب خانه رشيديه، ١٣٤٨ق / ١٩٢٩م، ١٥٤ص، چاپ سنكى، به زبان اردو (معجم المعجمات، ص٢٠١).
- ١٦ . غريب القرآن فى لغات الفرقان، ابوالفضل بن فياض على، حيدرآباد، ١٩٤٧م، ٤٣٤ص، به زبان اردو (معجم المعجمات، ص١٩٩).

محسن صادقى

